

2. De koloniale periode

Pierre Kroll is geboren in Congo in 1958. Op zijn tweede, bij de onafhankelijkheid, keert hij terug naar België. In Congo zegt men dat wie in Congo geboren is Congolees is en voor Pierre gaat dat tot op zekere hoogte op. Vandaag is hij één van de beste Belgische karikaturisten en werkt hij voor het Brusselse dagblad *Le Soir*. Over zijn vader zegt hij: 'Hij werkte als agronoom voor Unilever. Maar hij was geen koloniaal die deel uitmaakte van de Belgische koloniale machine. Hij was het nooit eens met de wijze waarop het land gekoloniseerd werd. Ik praat vaak met mijn vader over Congo. Maar intellectueel hebben we nog niet de balans opgemaakt van het kolonialisme. Ik verdedig natuurlijk niet het kolonialisme, maar wel het beeld van mijn vader. Ik wil niet dat hij weggaat met één of ander schuldgevoel dat sommigen hem willen aanpraten.'¹⁴

Zoals Pierre zijn er velen, Belgische Congolezen of omgekeerd. Geboren in Congo of daar hun hart verloren. Bij sommigen valt het op, zoals bij Walter Zinzen of Colette Braeckman. Van anderen, zoals Marc Reynebeau, is het misschien minder geweten. Maar Congo blijft ook bij hen hangen.

Heel wat Belgische activisten en auteurs kozen ooit de kant van het Congolese volk. Jean Vanlierde was vriend en raadgever van Lumumba. Jules Marechal schreef, aanvankelijk onder het pseudoniem Delathuy en nadien onder eigen naam, de geschiedenis van de koloniale onderdrukking. Ludo Martens

beschreef het Congolese verzet tegen de installatie van de Mobutudictatuur. Ludo De Witte toonde de verantwoordelijkheid van de Belgische staat aan in de moord op Lumumba. In een verder verleden werkten talloze koloniale met een ongekennde inzet en idealisme. En vele nonnetjes en paters die in 1910 naar Congo trokken om de toen nog ongeneeslijke slaapziekte te bestrijden, wisten dat ze nooit meer zouden terugkeren.

Natuurlijk gingen vele Belgen ook naar Congo om rijk te worden en carrière te maken. Vele koloniale bleven verbitterd omdat ze in 1960 moesten vluchten en nooit konden wennen aan het verlies van hun paradijs. Anderen hebben meer genuanceerde standpunten. Maar men moet een onderscheid maken tussen de persoonlijke balans van vele voor-malige koloniale en de balans van het gehele kolonialisme.

Want naast, en dikwijls ondanks, die Congolese Belgen was er dus die koloniale machine waar Pierre Kroll over sprak. Ze vormde de essentie van het kolonialisme en drukte een onver-biddelijke stempel op de Congolese samenleving. Gouverneur-generaal Pétillon begon in 1928 zijn carrière als kabinetschef van de minister van Koloniën. Hij bleef op het koloniale schip tot hij 1960 als laatste gouverneur-generaal de deur achter zich dicht trok. De man kent de koloniale machine van bin-nen en van buiten. Hij vatte ze samen in de retorische vraag: ‘Vormen de Kerk, het kapitaal en de administratie niet de drie hoekstenen waarop Leopold II het werk begon van de opbouw van Congo dat daarna door België werd voortgezet?’¹⁵

Koning, koloniale staat en administratie

Nergens in de koloniale geschiedenis van Afrika heeft een koninklijke familie zo’n belangrijke rol gespeeld als de Bel-

gische in Congo. Het staatsapparaat in Congo had dan ook een sterker feodaal karakter dan pakweg de Franse kolonies. Gedurende heel de koloniale periode was voor Congolezen zelfs elke politieke activiteit verboden. In de Franse kolonies had de bevolking weliswaar beperkte politieke rechten, maar ze had er. In 1914 al werd met Blaise Diagne de eerste zwarte Senegalees verkozen in het Franse parlement.¹⁶ Dit zou zelfs in het België van 1959 ondenkbaar geweest zijn.

‘Geen enkel recht is meer legitiem en meer respectabel dan het recht van de auteur op zijn eigen werk, vrucht van zijn arbeid’, schreef Leopold II in een brief van 3 juni 1906. ‘Mijn rechten op Congo worden met niemand anders gedeeld, zij zijn het resultaat van mijn inspanningen en mijn uitgaven (...) De manier waarop de openbare macht in Congo wordt uitgeoefend, hangt alleen af van de schepper van de Staat: in het belang van België beschikt hij legaal en soeverein, en moet hij ook noodzakelijkerwijze alleen blijven beschikken over alles wat hij in Congo heeft geschapen.’¹⁷ Voegen we hieraan toe dat Leopold in heel zijn leven nooit één voet op Congolees grondgebied zette.

Kenmerkend voor de Belgische kolonie was dat alle belangrijke beslissingen genomen werden door een zeer beperkte, gesloten kring rond de Belgische koning. De minister van Koloniën en de gouverneur-generaal waren daarin de belangrijkste figuren. Dat bleef zo nadat de Belgische staat Leopold's Congo Vrijstaat had overgenomen in 1908. In het Belgische parlement toonden de politieke partijen, tenminste tot 1956, praktisch geen enkele belangstelling voor de kolonie. Er waren weliswaar enkele raadgevende organen zoals het Koloniaal Congres en de Commissie voor de bescherming van de inlanders. Maar de eigenlijke macht bleef geconcentreerd bij de koning, de minister van Koloniën en de gouverneur-generaal van de kolonie.¹⁸

‘De koning oefent de wetgevende macht uit via decreten (...) die worden uitgevaardigd op voorstel van de minister van Kolonies’, noteerde jurist Devaux in 1950.¹⁹ De opeenvolgende ministers van Kolonies waren vertrouwelingen van de koning die meestal uit de koningsgezinde katholieke partij kwamen. In dringende gevallen kon de in de kolonie verblijvende gouverneur-generaal de uitvoering van die decreten opschorten en verordeningen uitvaardigen met kracht van wet. In geen van beide gevallen kwam het Belgische parlement daarin tussen.

De gouverneur-generaal vertegenwoordigde de koning in de kolonie en zijn macht was praktisch onbeperkt. De hem door de koning gedelegeerde uitvoerende macht oefende hij uit via verordeningen. De handleiding voor de ambtenaren zegt het volgende: ‘Hij alleen heeft het recht een briefwisseling te voeren met de regering in de metropool (...) De gouverneur-generaal heeft de hoge leiding over alle administratieve en militaire diensten in de kolonie gevestigd.’ Hij stelde het ontwerp van budget van de kolonie op, verzekerde de uitvoering ervan en inde de belastingen in Congo.²⁰

Tot vlak voor de onafhankelijkheid bleef de koning een cruciale positie innemen in de politieke besluitvorming. Op 14 april 1959 kon de toenmalige Belgische regering bijvoorbeeld enkel aanblijven nadat ze het veto van koning Boudewijn slikte tegen een unanieme regeringsbeslissing om een andere gouverneur-generaal te benoemen.

De twee belangrijkste instrumenten van de koloniale staat waren het leger en de administratie.

Het leger

Op school leerden we dat de Conferentie van Berlijn in 1885 Leopold II het recht gaf Congo te koloniseren. Wat voor een